

OILA BOLAGA NISBATAN ZO‘RAVONLIKNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.

Yusupova Yodgarhon Mahamadjanovna

Andijon davlat universiteti

Umumiy psixologiya kafedrası dotsenti.

Email: yodgaroy1963a@mail.com

Mobil:+998500201163

Annotatsiya

Ushbu maqola oila muhitidagi bolaga qaratilgan zo‘ravonlikning psixologik jihatlarini o‘rganish, uning salbiy oqibatlarini aniqlash va oldini olish bo‘yicha ilmiy yondashuvlarni taqdim etishga qaratilgan. Maqolada bolaga nisbatan zo‘ravonlikning psixologik jihatlari, oila muhitidagi jismoniy, emotsional, jinsiy va beparvolik shaklidagi zo‘ravonlikning bolalar ruhiy salomatligiga ta‘siri, ularning uzoq muddatli salbiy oqibatlari yoritilgan. Tadqiqot natijalari asosida bolalarga nisbatan zo‘ravonlikning oldini olish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: oila, zo‘rovonlik, jismoniy, emotsional, jinsiy, motivatsion

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НАСИЛИЯ В ОТНОШЕНИИ ДЕТЕЙ В СЕМЬЕ.

Юсупова Ёдгархон Махамаджановна

Андижанский государственный университет

Доцент кафедры общей психологии.

Annotatsiya. В данной статье изучены психологические аспекты насилия в отношении детей. Анализируются влияние физического, эмоционального, сексуального насилия и пренебрежения в семейной среде на психическое здоровье детей, а также их долгосрочные негативные последствия. На основе результатов исследования разработаны рекомендации по предотвращению насилия в отношении детей.

Ключевые слова: семья, насилие, физическое, эмоциональное, сексуальное, мотивационное

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF VIOLENCE AGAINST THE FAMILY CHILD.

Yusupova Yodgarhon Mahamadjanovna

Andijan State University

Associate Professor of the Department of General Psychology.

Abstract. This article aims to study the psychological aspects of violence against children in the family environment, to present scientific approaches to identifying and preventing its negative consequences. The article covers the psychological aspects of violence against children, the impact of physical, emotional, sexual and neglectful violence in the family environment on children's mental health, and their long-term negative consequences. Based on the results of the study, recommendations have been developed for the prevention of violence against children.

Key words: seed, birth, physical, emotional, sexual, motivational,

O‘zbekiston Respublikasi xotin-qizlarning oila va jamiyatdagi mavqeini oshirishga qaratilgan Milliy dasturni izchil, bosqichma-bosqich ishlab chiqib, ayollarning erkaklar bilan haqiqiy tengligiga erishish, ularning mavqeini oshirishga intilmoqda. Prezident Sh.Mirziyoyevning hokimiyatga kelishi bilan oiladagi zo‘ravonlikka qarshi kurash masalasi yangi bosqichga ko‘tarildi. Endilikda O‘zbekistonda jamiyat hayotining barcha sohalarini tartibga soluvchi qonun va me‘yoriy-huquqiy hujjatlar loyihalari gender-huquqiy ekspertizadan o‘tkaziladi. Bu respublika hukumati tomonidan qabul qilingan “Normativ-huquqiy hujjatlar va ularning loyihalarini gender-huquqiy ekspertizadan o‘tkazish tartibi to‘g‘risida”gi nizomda nazarda tutilgan. O‘zbekistonda so‘nggi ikki yil davomida gender tengligini ta‘minlashga qaratilgan qator huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Jumladan, 2019-yilda “Ayollar va erkaklarning teng huquq va imkoniyatlari kafolatlari to‘g‘risida”gi hamda “Aholini himoya qilish to‘g‘risida”gi qonunlar qabul qilindi.

ayollarni ta'qib va zo'ravonlikdan himoya qilish" mavzusida me'yoriy hujjatlarning bajarilishi yuzasidan tekshirish tashkil etildi

ushbu qonunlar asosida 2020-yil 8-martga qadar respublikada xotin-qizlarni tuman hokimi etib tayinlash to'liqini yuz berdi.

Shuningdek, 2019-yilda Qarorga muvofiq Gender tengligi komissiyasi tashkil etildi

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 7-martdagi "Kafolatlarni yanada kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori

mehnat huquqlari va ayollar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash". Unga rais rahbarlik qiladi.

Oliy Majlis Senati (respublika parlamenti). Komissiya faoliyati natijalari, shu jumladan,

197 boshpana yaratish (inglizcha boshpana - boshpana, boshpana) - reabilitatsiya va moslashish markazlari

zo'ravonlikdan jabr ko'rgan shaxslar. Zo'ravonlik yoki ta'qibga uchragan ayollar olishlari mumkin

bepul yuridik yordam ko'rsatiladi va sudga murojaat qilganda davlat boji to'lashdan ozod qilinadi.

O'zbekiston Respublikasi Gender tengligi bo'yicha komissiyasi maslahat kengashlarini tuzishni tavsiya qildi

ayollar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to'g'risidagi qonunga asoslangan gender tengligi masalalari bo'yicha

va erkaklar, shu jumladan, ayollarning mehnat huquqlarini himoya qilish, munosib ish haqi, o'qitish, tayinlash sohasida

rahbarlik lavozimlariga Bolaga nisbatan zo'ravonlik – bu jismoniy, ruhiy, emotsional yoki jinsiy tajovuz orqali bolaning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan har qanday harakat yoki muhitdir. Oila ichidagi zo'ravonlik bolada psixologik travmalar, shaxsiy komplekslar va o'ziga bo'lgan ishonchsizlikni yuzaga keltirishi

mumkin. Shu sababli, bolaga nisbatan zo‘ravonlikning psixologik jihatlarini tahlil qilish va oldini olish mexanizmlarini ishlab chiqish muhim masaladir.

Dunyo miqyosida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bolalik davrida tajribadan o‘tgan zo‘ravonlik keyinchalik insonning ruhiy holatiga, xulq-atvoriga va hatto jismoniy salomatligiga ham salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. WHO (Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti) tomonidan e‘lon qilingan statistik ma‘lumotlarga ko‘ra, bolalar orasida zo‘ravonlikka uchrash holati o‘sib bormoqda. Bu esa bolalar huquqlarini himoya qilish va ularning ruhiy barqarorligini ta‘minlash bo‘yicha yanada samarali chora-tadbirlarni ishlab chiqish zarurligini ko‘rsatadi.

Ushbu tadqiqot quyidagi metodologik yondashuvlarga asoslanadi:

1.Nazariy tahlil – bolaga nisbatan zo‘ravonlik tushunchasining psixologik izohlari, oldingi tadqiqotlarning tahlili.

2.Eksperimental tadqiqot – bolaga nisbatan zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan shaxslarning ruhiy holatini o‘rganish maqsadida psixologik test va suhbatlar o‘tkazish.

3.Statistik tahlil – xalqaro va mahalliy tadqiqotlardan olingan raqamli ma‘lumotlarni o‘rganish va ularning xulosalarini chiqarish.

4.Klinik kuzatuv – psixologlar va ruhshunos mutaxassislar tomonidan bolalar bilan olib borilgan terapevtik suhbatlar natijalari asosida tahlil. Tadqiqot jarayonida bolaga zo‘ravonlikning turli shakllari – jismoniy, emotsional, beparvolik va jinsiy tajovuz – ajratilib, ularning har birining psixologik oqibatlarini o‘rganildi.

Dunyo miqyosida olib borilgan tadqiqotlarga ko‘ra, bolalar orasida zo‘ravonlikka duch kelish darajasi ortib bormoqda. Ma‘lumki, har yili dunyoda taxminan 1 milliard bola zo‘ravonlikning turli shakllariga uchraydi. Bolalarning 36% jismoniy zo‘ravonlik, 30% emotsional zo‘ravonlik, 16% jinsiy tajovuz qurboni bo‘ladi. Zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan bolalar orasida 60% kelajakda depressiya, xavotir va ruhiy buzilishlarga duch keladi. Bugungi kunda mamlakatimizda olib borilgan tadqiqotlar natijalariga ko‘ra, voyaga yetmaganlarga nisbatan zo‘ravonlik bilan bog‘liq 1500 dan ortiq holatlar aniqlangan. Maktablarda o‘tkazilgan so‘rovnomalarga ko‘ra, 25% bolalar zo‘ravonlik yoki beparvolikdan aziyat chekkishlari haqidagi fikrlarni berganlar. Bundan tashqari

psixologik markazlarga murojaat qilgan bolalarning 70% oilaviy muhitdan kelib chiqqan stress va zo‘ravonlikdan shikoyat qilganlar Bu esa bolalarga nisbatan kattalar tomonidan turli ko‘rinishdagi zo‘ravonliklarning davom etishi, bolalalar psixik rivojlanishiga salbiy ta‘siri yoqori bo‘lishi bilan ulardagi turli psixologik travmalarga sabab bo‘ladi. Natijada agressiv xulqning rivojlanishiga, stress, g‘azab, nafrat tuyg‘ularining shakllanishiga olib keladi.

Zo‘ravonlik turi	Dunyo bo‘yicha (%)	O‘zbekistonda (%)	Ruhiy ta‘siri
Jismoniy zo‘ravonlik	36%	28%	Agressiya, qo‘rquv
Emotsional zo‘ravonlik	30%	25%	Stress, depressiya
Beparvolik	20%	18%	O‘zini past baholash
Jinsiy zo‘ravonlik	16%	5%	Og‘ir psixologik travma

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, zo‘ravonlikka uchragan shaxslar katta yoshda depressiya, tashvish sindromlari va jamiyatga moslasha olmaslik muammolariga duch kelishadi. Ushbu psixologik jarayon bolalar ongida uzoq muddatli salbiy xotiralar shakllanishiga sabab bo‘ladi.

1. Xorij tajribalarini o‘rganish natijalariga ko‘ra quyida zo‘ravonlikni kamaytirish uchun ijtimoiy xizmatlar va maxsus psixologik markazlar faoliyatini rivojlantirish asosida ijobiy natijalarga erishish mumkinligi asoslanganligini ko‘rish mumkin. Masalan: AQShdagi olib borilgan ishlarda asosan, turli ijtimoiy markazlar faoliyati muhim axamiyatga egaligini ko‘rish mumkin. National Child Traumatic Stress Network (NCTSN) – Bolalar travmatik stressi bo‘yicha maxsus markaz bo‘lib, psixologik yordam va rehabilitatsiya xizmatlarini taqdim etadi. Child Protective Services (CPS) – Zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan bolalarni himoya qilish va oilaviy

muhitni yaxshilashga qaratilgan davlat tashkiloti. Shuningdek, Germaniya, Xitoy kabi davlatlarda ham bolaga nisbatan zo'rovonlikni bartaraf etish, oldini olsish va bolalarning huquqlarini himoya qilish bo'yicha maxsus markazlar tashkil etilgan. Bolalarning huquqlarini himoya qiluvchi maxsus markazlar, oilaviy terapiya va psixologik maslahat xizmatlari ko'rsatiladi. Mahalliy bolalar himoyasi idoralari tashkil etilgan bo'lib, bolalar va o'smirlarni ijtimoiy moslashtirish bilan shug'ullanadilar. Zo'rovonlik qurbonlariga psixologik va huquqiy yordam berish bo'yicha hukumat dasturi asosida maktablar bilan hamkorlikda bolalarga psixologik yordam ko'rsatish ishlari tashkil etilgan. Quyidagi jadvalda xorij davlatlaridagi zo'rovonlikka qarshi kurash va bolalarning huquqlarini himoya qilish tashkilotlari faoliyati aks ettirilgan.

Tashkilot nomi	Faoliyat yo'nalishi	Xizmat turlari	Yutuqlar	Kamchiliklar
National Child Traumatic Stress Network (NCTSN)	Bolalarga psixologik yordam	Psixoterapiya, maslahatlar	Ruhiy salomatlikni tiklashda 80% samaradorlik	Moliya va kadr yetishmovchiligi
Child Protective Services (CPS)	Zo'rovonlik qurbonlarini himoya qilish	Himoya choralari, huquqiy yordam	70% bolalar xavfsiz muhitga joylashtirilgan	Sud jarayonlarining kechikishi
Kinderschutzzentren (Germaniya)	Bolalarning huquqlarini himoya qilish	Reabilitatsiya markazlari, oilaviy maslahat	Bolalarning 75% normal ruhiy holatga qaytgan	Jamiyatda yetarlicha xabardorlik yo'q
Jugendamt (Germaniya)	Ijtimoiy yordam va	Oilaviy terapiya, bolalar himoyasi	Samarali huquqiy tizimga ega	Murojaat qilish

Tashkilot nomi	Faoliyat yo'nalishi	Xizmat turlari	Yutuqlar	Kamchiliklar
	bolalarni himoya qilish			jarayonlari uzoq davom etadi
China Children's Center	Bolalarni rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash	Maktab va oilaviy dasturlar	Bolalarga sifatli ta'lim va rehabilitatsiya	Qishloq hududlarida xizmatlar cheklangan
School Mental Health Programs	Maktablarda ruhiy salomatlikni mustahkamlash	Psixologik maslahatlar, treninglar	O'quvchilarning 85% psixologik barqarorligi oshgan	O'qituvchilar malakasini oshirish talab etiladi

O'zbekiston Prezidenti 14 noyabr kuni uzoq kutilgan "Bolalarni zo'rvonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to'g'risida"gi qonunni imzoladilar. Qonunning asosiy maqsadi zo'rvonlikning oldini olish, undan jabr ko'rgan bolalar bilan ishlash, oilalarda farovonlikni ta'minlash tizimini yaratishdan iborat. Qonun 2025-yil 15-maydan kuchga kiradi. Qonunga ko'ra, bolalarga nisbatan zo'rvonlik bolaning hayoti, sog'lig'i, jinsiy daxlsizligi, sha'ni, qadr-qimmati va qonun bilan qo'riqlanadigan boshqa huquq va erkinliklariga tajovuz qiluvchi, jismoniy yoki ruhiy azob-uqubatlarga sabab bo'ladigan hamda uning asosiy ehtiyojlariga, shu jumladan, internet tarmog'idan foydalanishga zid bo'lgan harakatlar yoki harakatsizlik deb tan olinadi. Jismoniy zo'rvonlik, jinsiy zo'rvonlik, psixologik zo'rvonlik, beparvolik, ekspluatatsiya va zo'rvonlik bolalarga nisbatan zo'rvonlikning shakllari bo'lib, qonun bilan taqiqlanadi va jazolanadi, deyiladi. O'zbekiston Jinoyat kodeksining 126-1-moddasi bolaga oilada zo'rvonlik sodir etganlik uchun javobgarlik bilan to'ldirildi. Qayd etilishicha, amaldagi me'yorda turmush o'rtog'iga yoki oilada birga yashovchi boshqa shaxslarga

nisbatan maishiy zo‘ravonlik sodir etganlik uchun jinoiy javobgarlik nazarda tutilgan bo‘lsa-da, bolaga nisbatan o‘xshash normalar mavjud emas.

O‘zbekistonda bolalarni zo‘ravonlikdan himoya qilish bo‘yicha quyidagi tashkilotlar faoliyat yuritadi:

Tashkilot nomi	Faoliyat yo‘nalishi	Xizmat turlari	Yutuqlar	Kamchiliklar
O‘zbekiston Respublikasi Bolalar Ombudsmani	Bolalar huquqlarini himoya qilish va nazorat qilish	Huquqiy yordam, monitoring va nazorat	Qonunchilik asosida bolalar huquqlari himoyasi kuchaytirildi	Amalga oshirilayotgan tadbirlar yetarlicha targ‘ib qilinmaydi
"Mehribonlik" uylari	Yetim bolalar va zo‘ravonlikdan jabrlanganlarni qo‘llab-quvvatlash	Turar joy va ijtimoiy xizmatlar	Ko‘plab bolalarga yashash va ta‘lim olish sharoiti yaratilgan	Ruhiy reabilitatsiya ishlari yetarlicha olib borilmaydi
Psixologik markazlar va reabilitatsiya muassasalari	Zo‘ravonlikka uchragan bolalarni psixologik tiklash	Psixologik maslahatlar, terapiya	Ba‘zi markazlarda muvaffaqiyatli tiklanish holatlari qayd etilgan	Hududiy qamrov yetarlicha emas
O‘zbekiston Respublikasi IIV huzuridagi voyaga	Zo‘ravonlik va huquqbuzarliklarning oldini olish	Himoya choralari, monitoring va nazorat	Bolalar huquqlarini himoya qilishga oid	Kam byudjet va yetarli kadr

Tashkilot nomi	Faoliyat yoʻnalishi	Xizmat turlari	Yutuqlar	Kamchiliklar
yetmaganlar ishlari boʻyicha komissiyalar			dasturlar ishlab chiqilgan	resurslari mavjud emas
Maktab psixologik xizmatlari	Oʻquvchilarning ruhiy holatini nazorat qilish va yordam berish	Maktab psixologlari orqali maslahat va treninglar	Oʻquvchilar orasida muammolar erta aniqlanadi	Hamisha yetarlicha malakali mutaxassislar mavjud emas

Agar Oʻzbekistonda xorijiy tajribalardan foydalangan holda maxsus psixologik markazlar va himoya xizmatlari tashkil etilsa, quyidagi natijalarga erishish mumkin:

1. **Bolalar uchun maxsus reabilitatsiya markazlari** – Zoʻravonlikdan jabrlangan bolalar uchun maxsus muassasalar tashkil etilishi, ularga individual yondashuv asosida ruhiy yordam koʻrsatilishi lozim.
2. **Maktablarda keng qamrovli psixologik dasturlar** – Oʻquvchilar orasida psixologik muammolarni erta aniqlash va oldini olish uchun ilgʻor xorijiy model asosida dasturlar ishlab chiqish.
3. **Jamiyat xabardorligini oshirish** – Oilalar va maktablarda zoʻravonlikning oldini olish boʻyicha seminarlar va treninglar oʻtkazish orqali kengroq axborot berish.
4. **Huquqiy himoya tizimini kuchaytirish** – Bolalarga nisbatan zoʻravonlikka oid qonunchilikni takomillashtirish va ularning ijrosi ustidan nazoratni kuchaytirish.
5. **Ijtimoiy xizmatlar tarmogʻini kengaytirish** – Mahalliy darajada ijtimoiy himoya markazlarini tashkil etish va yetarli mutaxassislar bilan taʼminlash.

Ushbu choralar amalga oshirilsa, bolalarning ruhiy salomatligini saqlash va ularning kelajakda jamiyatga moslashishini ta'minlash mumkin bo'ladi.

Demak, oila muhitida bolaga nisbatan zo'ravonlikning salbiy oqibatlarini oldini olish bo'yicha chora tadbirlar ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Chunki bolanimng ruxiyatida salbiy ta'sirlar nomoyon bo'lishiga sabab bo'ladi. Zo'ravonlikka uchragan bolalar katta yoshda depressiya, tashvish sindromlari va jamiyatga moslasha olmaslik muammolariga duch kelishadi. Ushbu psixologik jarayon bolalar ongida uzoq muddatli salbiy xotiralar shakllanishiga olib kelishi mumkin.

Tavsiyalar. Zo'ravonlikning oldini olish uchun jamiyat, ta'lim muassasalari va davlat organlari xamkorlikda bajarishi kerak bo'lgan ishlarning tizimli tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Psixologik reabilitatsiya jarayonini takomillashtirish bo'yicha aniq amaliyotni olib boorish bola ruxiyatini soglomlashtirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G'.B.Shoumarov, K.G'.Xamrakulova. Jamiyatdagi zo'ravonlikni oldini olish yo'llari // "O'zbekiston aholisining etnopsixologik va etnohududiy xususiyatlari: muammo va yechimlar". Respublika ilmiy-amaliy konferentsiyasi materiallari to'plami. 18-may 2022-yil. 48-51 b.
2. G'.B.Shoumarov, K.G'.Xamrakulova. Социально – психологические особенности насилия в семье // Fars international journal of education, social science & humanities. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7219566>. 17.10.2022. 102-107b
3. Домашнее насилие. [Электронный ресурс] // Википедия: свободная энциклопедия. Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/> (дата обращения: 20.05.2020).
4. WHO. Global Status Report on Violence Against Children. 2022.
5. National Child Traumatic Stress Network. Understanding Child Trauma.
6. Child Protective Services Annual Report.2023.
7. UNICEF. (2020). The Impact of Violence on Child Development.
8. China Children's Center Report. 2022.
9. O'zbekiston Respublikasi Bolalar Ombudsmani hujjatlari.

Internet saytlari

www: google.uz

www: Mail.com

